

РОЗДІЛ 3 ЗАГАЛЬНЕ МОВОЗНАВСТВО

УДК 811.581.11

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2021.18.31>

СТАНОВЛЕННЯ МОВНИХ НОРМ: ПРОЦЕСИ КОДИФІКАЦІЇ ЛЕКСИЧНОЇ НОРМИ У ЄВРОПІ ТА СТАРОДАВНЬОМУ КИТАЇ

FORMATION OF LANGUAGE STANDARDS: PROCESSES OF CODIFICATION OF LEXICAL STANDARDS IN EUROPE AND ANCIENT CHINA

Валігура О.Р.,

*orcid.org/0000-0003-0428-5421**доктор філологічних наук, професор,
завідувач кафедри східної філології**Київського національного лінгвістичного університету*

Костанда І.О.,

*orcid.org/0000-0002-2144-5421**кандидат філологічних наук,**доцент кафедри китайської філології**Київського національного лінгвістичного університету*

У статті розглянуто процеси становлення мовних норм через процеси кодифікації лексичної норми й особливості кодифікації лексичної норми у стародавньому Китаї у контексті відповідних європейських мов загалом та англійській зокрема. Проаналізовано різні моделі лексичної кодифікації та їх принципи, зокрема становлення та розвиток мовної норми, що продемонструвало значні відмінності процесів кодифікації англійської мови та китайських мов веньянь і байхуа. Кодифікація англійської мови відбувалася насамперед через процеси відходу від латинської мови, через наукові дискусії та формування різних підходів, не виключалися із цього процесу й поточні зміни у мові, використання запозичень і розвиток розмовної мови. Китайська мова веньянь, навпаки, закріплювала усталені мовні норми, усіяко відмежовувалася від змін у розмовній мові. Таке відмежування та статичність призвело до появи мови байхуа, яка була більш наближеною до мови простого народу, але також підпорядковувалась строгим кодифікаційним нормам. Формат статті дозволяє висвітлити той факт, що вдале введення лексичної кодифікації залежало, по-перше, від традиційної теорії словесності, а, по-друге, від ідеологічних аспектів конфуціанства. Поєднання цих двох тенденцій в одній філологічній традиції сприяло формуванню лексичних норм стародавнього та сучасного Китаю. Доведено, що процеси лексичної кодифікації вплинули на формування фонетичних, граматичних, стилістичних норм давнього Китаю. Ідеологія конфуціанства визначила вектор лексичних досліджень мови веньянь і літературознавчих дослідницьких традицій.

Ключові слова: класифікація, лексика, лексикологія, лексикографія, кодифікація, стандартизація мови, конфуціанська ідеологія.

The article considers the processes of formation of language norms through the processes of codification of lexical norms and features of codification of lexical norms in ancient China in the context of the corresponding European in general and in English in particular. Various models of lexical codification and their principles are analyzed, the topical issues of formation and development of the language norm, demonstrated significant differences in the processes of codification of English and Chinese Wenyan and Baihua. The codification of the English language took place primarily through the processes of departure from Latin, through scientific discussions and the formation of various approaches to this process, current changes in the language, the use of borrowings and the current development of colloquial speech were not excluded. The Chinese language Wenyan, on the other hand, enshrined established language norms and was separated in every possible way from the changes that took place in colloquial speech. Such demarcation and static led to the emergence of the Baihua language, which was closer to the language of the common people, but also subject to strict codification norms. The format of the article highlights the fact that the successful introduction of lexical codification depended, firstly, on the traditional theory of literature, and, secondly, depended on the ideological aspects of Confucianism. The combination of these two tendencies in one philological tradition marked the beginning of lexical processes and contributed to the formation of lexical norms of ancient and modern China. It is proved that the processes of lexical codification influenced the formation of phonetic, grammatical, stylistic norms of ancient China, and also illustrated that the ideology of Confucianism indicated the vector of development of lexical studies of Wenyan language and literary research traditions.

Key words: classification, vocabulary, lexicology, lexicography, codification, language standardization, Confucian ideology.

Постановка проблеми. Дослідження процесів кодифікації та становлення мовної норми, як і саме визначення понять «кодифікація» та «мовна норма», має у світовій філології розвинуту наукову традицію. Мовна норма та мовна кодифікація є взаємозалежними поняттями. Мовна норма – невід’ємна відзнака розвитку мови на всіх етапах і рівнях, поєднання стабільних, фундаментальних, традиційно прийнятих до використання проявів функціонування мовної системи, які пройшли процес відбору та закріплення у кодифікації. Головними ознаками мовної норми є стабільність, традиційність і консерватизм, однак історичні, культурологічні, соціальні фактори впливають на мовні зміни, а наслідком таких зрушень стає часткова втрата стабільності мовної норми. Найбільш рухомим компонентом мовної системи, що відображає культурні та суспільні зміни, є лексична система, а це, у свою чергу, призводить до появи нових і зміни ставлення до старих варіантних форм, постійної переоцінки денотатів реальності. Для найбільш точного визначення поняття мовної норми наведемо визначення М. Пилинського: «Норма літературної мови – це реальний, історично зумовлений і порівняно стабільний мовний факт, який відповідає системі й нормі мови і становить єдину можливість або найкращий для конкретного випадку варіант, відібраний суспільством на певному етапі його розвитку зі співвідносних факторів загальнонародної (національної) мови у процесі спілкування» [1, с. 94]. У лінгвістиці мовна норма пов’язана з таким поняттям, як «літературна мова», однією з головних ознак якої є кодифікованість її різноманітних норм. Кодифікація є результатом наукового пізнання закономірностей вияву норми на певному етапі розвитку мови. Корелятивна пара «норма – кодифікація» як єдність можлива тільки у літературній мові. Одним із важливих напрямів сучасної лінгвістики є аналіз процесів стандартизації мови, а також лінгвістичних та екстралінгвістичних факторів, від яких залежить напрямок руху процесів стандартизації мови. Поняття «кодифікація» визначається як фіксація мовних явищ із метою формування мовної норми. Кодифікація передбачає, що мова певного історичного періоду фіксується та зберігається не випадково, а відбір матеріалу для кодифікації залежить від впливу екстралінгвістичних факторів. Спираючись на запропоновану Ейнаром Хаугеном модель лінгвістичного планування [2, с. 45–48], процес кодифікації визначаємо другим кроком, якому передують процес відбору мовного матеріалу, однак успішність запровадження кодифікованих явищ зале-

жить від форми їх реалізації, а також від процесів відбору мовного матеріалу. Тобто кодифікація як процес – це відбір мовних одиниць і встановлення об’єктивних правил їх вживання. Розмежування норми розглядається «як власне мовний феномен і кодифікація як явища зовнішнього щодо самої мови» [2, с. 52]. Розмежування норми та кодифікації мови було зафіксовано у тезах Празького лінгвістичного гуртка у 1929 р. і відтоді міцно увійшло в лінгвістику. Також виникає необхідність відокремити два аспекти мовної стандартизації: «нормалізацію як спонтанний мовний процес і власне кодифікацію». Нормалізація – це і нерегульовані комунікативні процеси, і цілеспрямована діяльність носіїв мови (філологів, лінгвістів, укладачів словників і письменників), «що веде до закріплення мовних норм» в авторитетних джерелах, тобто до кодифікації [2, с. 58]. Для більш поглибленого розкриття цього поняття наведемо визначення Г. Мацюк: «кодифікація – це процес, сутність якого розкривається внаслідок мовознавчого пізнання норм літературної мови та практики їхньої реалізації, який у конкретні періоди розвитку літературної мови має теоретичний і практичний вияви й експлікується на описовому, регулятивному етапах та етапі реалізації» [3]. Становлення літературної мовної норми та її змін відображає кодифікація, котра запобігає або уповільнює мовні зміни, проте є одним із етапів становлення літературної норми. Щодо нелітературних мовних норм, то вони не проходять етапу кодифікації, тому поєднання норми з кодифікацією можливе лише у літературній мові. Кодифікація лексичних норм літературних мов веньянь і байхуа залежала від соціальних трансформацій, але через труднощі інтерпретації давньокитайської мови є складним матеріалом для опису. У нашому дослідженні лексична норма та кодифікація давньокитайських літературних мов веньянь і байхуа позиціонується як сукупність мовних, ментальних, культурологічних і соціальних феноменів, тому кодифікація лексичної норми розглядається у системоцентричному й антропоцентричному аспектах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Як історичний і соціальний феномен мовну норму розглядали А.Н. Васильєва, В.В. Виноградов, С.І. Виноградов, Г.О. Винокур, Б.Н. Головін, К.С. Горбачевич, В.А. Іцкович, Л.П. Крисін, С.П. Обнорский, С.І. Ожегов, Л.І. Скворцов, Б.С. Шварцкопф, Е.Н. Ширяєв, Н. Шмельов та ін. Варіативність мовної норми з позиції синхронічного та діахронічного підходів розглядали О.С. Ахманова, В.В. Виноградов, С.І. Виноградов,

К.С. Горбачевич, Л.К. Граудіна, В.А. Гречко, О.Л. Дмитрієва, Е.А. Іваннікова, В.А. Іцкович, В.Н. Немченко, Р.П. Рогожников, М.М. Семенюк, Л.І. Скворцов, А. І. Смирницький, В.М. Солнцев, Ф.П. Філін та ін. Зміни та порушення мовних норм досліджували Ю.Д. Апресян, С.І. Виноградов, К.С. Горбачевич, Л.К. Граудіна, Л.П. Демиденко, Г.В. Ейгер, О.Н. Єрмакова, Е.А. Земська, В.А. Іцкович, Н.П. Колесніков, О.В. Кукушкіна, Б.С. Мучник, С.І. Ожегов, Д.Е. Розенталь, Ю.В. Фоменко, С.Н. Цейтлін та ін. Норми різних мовних рівнів було описано у працях Р.І. Аванесова, Л.А. Вербицької, С.І. Виноградова, К.С. Горбачевича, Л.Г. Граудіной, В.А. Іцкович, Г.А. Золотової, Т.І. Кошелевої, Л.І. Скворцова, Б.С. Шварцкопфа, Д.Н. Шмельова та ін. Незважаючи на велику кількість досліджень мовних норм, дуже незначна кількість робіт розглядає лексичну норму взагалі, а досліджень, присвячених кодифікації лексичної норми літературних мов венгьян і байхуа, нами помічено не було.

Постановка завдання. Питання про лексичну норму є дискусійним, оскільки лексичні одиниці є носіями різних критеріїв нормативності: і фонетичного, і граматичного, і стилістичного. Деякі дослідники вважають, що лексична норма характеризується безпосередньою семантичною і прагматичною зумовленістю. Тож можна сказати, що лексична норма як мовне явище, її визначення та специфіка не є вирішеними питаннями лінгвістики. Також невизначеними залишаються відношення між термінами «лексична норма» і «слововикористовувальна норма». Детального вивчення потребує співвідношення таких лінгвістичних феноменів, як лексична і стилістична норма.

Виклад основного матеріалу. Лексичні одиниці відображають мовну, мисленеву діяльність людини, яка залежить від ментальності та регулюється культурологічними та соціальними факторами впливу, тож це зумовлює важливість застосування саме антропоцентричного підходу до вивчення лексичної норми. Як вважав С.І. Виноградов, культура мови, будучи комунікативно-лінгвістичним і соціокультурним феноменом, антропоцентрична за своєю природою, тому що є певним результативним і суспільно схвалюваним у певній культурі способом комунікативної діяльності, включаючи користування мовою [4]. На думку Ю.М. Караулова, норма, яка враховує і системний, і еволюційний аспекти мови, неможлива без третьої координати – особистісної, тобто мовної свідомості [5, с. 127]. У рамках антропоцентричного підходу до розгляду явища мовної норми її формування може розглядатися як про-

цес, не обмежений системою мови та критеріями норми, а зумовлений психологічними факторами, що керують мовною діяльністю. У цьому ракурсі свої дослідження проводили В.Г. Костомаров, А.А. Леонтєв, Б.С. Шварцкопф. Така позиція передбачає розподіл мовної норми на імпліцитну й експліцитну. Імпліцитна норма – це досвід і знання, в основі яких лежать продукування мови та засоби висловлювання. Експліцитна норма – це правила, котрі мовець повинен засвоїти і свідомо контролювати їх реалізацію. Такий підхід не передбачає врахування психологічних і ментальних феноменів, а також не сприяє формуванню когнітивних структур, тому виникає необхідність досліджувати уявлення про лексичну норму у давньокитайських літературних мовах безпосередньо у зв'язку з мовною свідомістю носіїв мови, а кодифікацію розглядати як носій такої свідомості. Не слід забувати, що мова – це структура, яка саморозвивається, тому перед зміною лексичної норми зникає або з'являється новий варіант як взаємозамінний, допустимий або архаїчний. Неможливо передбачити, який варіант стане нормою в кодифікованій літературній мові, та вказати точні часові рамки, у яких пройде цей процес. Результат цього процесу зміни мовної норми або поява нової рівнозначної залежить від широти розповсюдження нового варіанту норми, соціальних і культурологічних факторів. Отже, для визначення того, що стане мовною нормою, важливо дослідити критерії відбору мовного матеріалу та концепції кодифікації.

Серед найважливіших завдань лексичної кодифікації – обґрунтування принципів відбору й опису лексики для оптимальної кодифікації у словнику. Термін «принцип» (від лат. *principium* – основа, початок) тлумачиться як головне, вихідне правило, найважливіша установка для певної діяльності. Принцип відбору та принцип опису нами трактуються як обґрунтована теоретична установка про лексикографічну кодифікацію лексичної одиниці. Принципи опису та відбору можуть бути традиційними, тобто загальноприйнятими з урахуванням емпіричного досвіду та вимог мовної традиції, а можуть бути специфічними, тобто розробленими окремим лексикографом або науковим колективом укладачів словника. Узагальнюючи наукові розробки у теоретичних дослідженнях і публікаціях у сфері лексикографії, ми виділили такі принципи кодифікації лексичної норми, а саме лексем: а) універсальні; б) аксесуарні; в) паліативні (периферійні); г) принципи навчальної лексикографії. Перед розкриттям кожного кодифікаційного принципу окремо відразу

зазначимо, що далі по тексту терміни «словникова стаття» та «лема» розглядаються нами як синоніми, а отже, головними принципами, що використовуються у тлумаченні лексеми, є:

- описовий принцип кодифікації – описуються важливі ознаки, особливості предмета, події, явища;

- синонімічний принцип кодифікації – тлумачення вокабули здійснюється синонімами;

- відсильний принцип кодифікації – похідне слова не тлумачиться в окремій лемі, а спеціальна зноска направляє користувача до словникової статті зі словом, від якого з'явилося похідне, у значенні та поясненні якого враховуються значення похідного слова.

Залежно від складності лексеми можна застосовувати для словникової статті всі три вищеозначені принципи кодифікації, які є універсальними.

Стосовно кодифікації багатозначного слова, то у лексикографії розповсюджені два різноспрямовані прийоми: інтерполювання, тобто зведення всіх значень слова в одну словникову статтю, та диференціювання, тобто відокремлення значень лексеми в окремих словникових статтях.

Значення слова у мікроструктурі лемі можуть розташовуватися ієрархічно або без ієрархії. За ієрархічного розташування значень слова у словниковій статті використовуються такі принципи:

- історичний (Л.В. Алімпієва) [6], де на першому місці подається первісне значення;

- функціональний, за яким лексеми розташовані за вживаністю, частотністю значень і семантичною рухливістю;

- логічний, коли значення лексеми розташоване від загального значення до специфічного [6].

Також можна використовувати тематичний принцип відбору лексики: «Угрупування лексичних одиниць у рамках певної теми дає можливість ефективно створювати висловлювання із вмістом тематичного характеру, а зразкові словосполучення покликані мінімізувати мовні помилки» [6].

У сучасній лінгвістиці переважає думка, що мовна норма є динамічною, змінною категорією [7, с. 83], тоді як кодифікація, навпаки, є статистичною категорією, оскільки фіксує мовну норму або варіацію норми і зберігає її у незмінній формі протягом певного часового періоду. Тому кодифікація не лише сприяє запровадженню мовної норми, але й стабілізує процес її розвитку. Вибір і фіксація лексичних елементів мовної норми за кодифікації відбувається згідно з потребами суспільства, тобто насамперед залежить від позалінгвальних факторів. Так, мова веньянь тяжіє до лаконічності та, насам-

перед, є мовою викладення ідей, тому не передбачає вживання розлогих описів, потребує вживання слів у їхніх основних прямих значеннях, а не в експресивно-образних. У сучасній лінгвістиці панує підхід розподілу лексичних норм за основними функціональними стилями, проте лексичні норми можуть переходити з одного функціонального стилю в інший. Ця відсутність чіткої межі насамперед залежить від соціальних причин, тому антропоцентричний підхід є одним із головних напрямів у дослідженні лексичних норм. Розглянемо важливі умови для становлення та розвитку мовної норми.

1. Співвіднесеність із узусом, тобто лексична норма має бути розповсюдженою і відповідати стандартам мовної практики певного часового проміжку, однак розповсюдження не є ознакою правильності, оскільки популярним і поширеним лексичним явищем може бути і помилка.

2. Кодифікація в авторитетних джерелах, до яких відносять твори художньої літератури, публіцистики та преси, наукові праці, ділову документацію та ін. Матеріал для наповнення граматики і словників відбирається здебільшого з мовного матеріалу означених вище джерел, а приклади із цих джерел виступають ілюстраціями.

3. Дотримання літературної традиції. Норма – це не те, що можна сказати, а те, що відповідає вже сказаному у руслі мовних традицій певного суспільства.

4. Кодифікування – це фіксація мовних явищ, необхідна умова для закріплення норм у словниках, граматиках, підручниках тощо. Норма – це малорухлива, достатньо консервативна категорія, яка тяжіє до збереження мовних традицій, тому фіксовані кодифікацією варіанти мовної норми часто не є сучасними узусу.

У сучасній лінгвістиці спостерігаються тенденції відмови від еталонності літературної мови, котра дає єдину правильну відповідь, тому варіативність стає більшою, визнання мовної варіативності норми як явища сприяє посиленню об'єктивності й отриманню достовірних результатів у дослідженні лінгвальних явищ. Як стверджує Ю. Шерех: «Із погляду суто наукового не можна говорити, що у мові що-небудь є правильне або неправильне, бо все, що є в мові, має причини своєї появи, отже, по своєму обґрунтоване, та практичні потреби порозуміння, спілкування й закріплення національної єдності владно вимагають, щоб норми були і щоб у мові засуджувалося все те, що цим нормам не відповідає» [8, с. 9–10]. Проте у китайських літературних мовах веньянь і байхуа літературна мова, а саме

веньянь, зберігала за собою право бути еталоном і визначати, що саме слід вважати мовною нормою, а кодифікація мови мала прескриптивний характер.

Для кращої демонстрації процесів кодифікації давньокитайських літературних мов проведемо теоретичне порівняння процесів кодифікації у західноєвропейській філологічній традиції з китайською.

Кодифікація англійської мови починається приблизно у XVI–XVIII ст. зі зміцнення положення національної мови та поступового відходу від латинської мови. Тоді із появою граматики і, меншою мірою, лексикографічних джерел спостерігається боротьба між дескриптивними і прескриптивними підходами до кодифікації. Історію англійської кодифікації необхідно розглядати як поєднання трьох основних напрямів розвитку національної мови. Так, першим напрямом на фоні зміцнення позицій англійської мови та зростаючого до неї інтересу є прагнення зафіксувати мову, кодифікувати. Тут слід зазначити, що лише наприкінці XVII ст. виникає тенденція підняти статус національної мови, зробити її мовою науки й освіти, доти латина була мовою, якою прийнято було читати, писати, говорити та тлумачити класичні твори. Наприкінці XVI ст. ситуація докорінно змінилася, між 1575 і 1580 рр. відбувся різкий переворот у ставленні до англійської мови: [9, с. 23]. У XVII ст. через зростання національного почуття самосвідомості та збільшення числа людей, котрі читають, зростає також престиж національної мови. З'являються важливі роботи, написані англійською мовою, переклади, наукові праці; збільшується словниковий склад (здебільшого за рахунок запозичень із грецької та латини), англійська мова стає регульованою («fixed» or «ruled»). Початок публікації словників і граматики дозволив розвивати мову й обґрунтувати правильне використання мовних одиниць, що сприяло стабільності мови.

Прагнення до кодифікації мови поклато початок другому напрямку розвитку англійської мови (періодом найбільшого розквіту стало XVIII ст.): суперечкам між прихильниками прескриптивного підходу, котрі виступали за встановлення строгих правил, щоб виключити можливість мовних змін, і дескриптивістами, які прагнули описати та дослідити безперервний розвиток мови. Р.С. Саґ стверджував, що англійські граматики XVIII ст. не можна асоціювати із безпросвітним прескриптивізмом і догматизмом, як це прийнято у європейській традиції [9, с. 29]. Е. Фінеган також підкреслює, що у XVIII ст. висловлювання

і думки учених із приводу англійської мови були дуже різномірними, становили складну комбінацію дескриптивізму та прескриптивізму [10, с. 138]. Граматики того періоду відображали сучасний їм стан мови, так, наприклад, Р. Лоут дотримувався прескриптивного підходу, але водночас у своїй праці «A Short Introduction to English Grammar» [11] прагнув елімінувати варіативність і будь-які прояви лінгвістичних змін, аби домогтися граматичної правильності («grammatical assuagacy»). Він намагався скористатися античною традицією (правилами класичної латини), щоб кодифікувати правила англійської граматики, навіть незважаючи на те, що такий підхід аж ніяк не узгоджується із граматичною системою англійської мови. Протилежних поглядів притримувався Джозеф Прістлі, який вважав, що граматики занадто поспішно фіксують англійську мову. У передмові до своєї роботи «The Rudiments of English Grammar» він закликає сповільнити хід фіксації мови, що із часом приведе до правильних рішень у кодифікації [12, с. 95].

Третій напрям розвитку кодифікації – поступовий перехід фіксації та кодифікації поточних змін у мові від граматистів до лексикографів. Упродовж XVII–XVIII ст. граматики неухильно втрачали своє значення як авторитетні охоронці кодифікованої норми, але ставали необхідним інструментом у навчанні мови. За словами Ч. Барбера, активізація лексикографічної діяльності стала не тільки ознакою прагнення регулювати мову, але також зробила великий внесок у сам процес регулювання: коли словники стають джерелами довідкової інформації та їх авторитет неминуче зростає, тоді вони стають носіями регулятивних функцій [13, с. 102]. У той період безпосередньо словники зазнали значного впливу латинської традиції, були переважно одномовними та становили збірники важких англійських слів (застарілої, спеціальної лексики, багатоскладових слів, неасимільованих запозичень). Була поширеною думка, що словники повинні містити рідкісні слова, невідомі пересічному читачеві, але саме визначення таких слів і викликало труднощі у лексикографів. Р. Кодрі [13, с. 126] став першим, хто уклав подібний словник, який складався із близько 2 500 статей, де пояснювалися значення запозичень і надавалося правильне написання. Словник Д. Буллокара складався із 4100 статей, що містили складні описи та значну частину додаткової інформації [13, с. 132]. Г. Кокерем у своєму словнику для кращого розуміння природи слова розподіляє лексику на три групи: найбільш вживану, вульгаризми і їх більш прийнятні еквіваленти [13, с. 140].

На відміну від західноєвропейської традиції, кодифікація китайської мови мала інші тенденції й етапи. Стандартизація класичної китайської мови веньянь пройшла два етапи: перший – формування основ мови веньянь за династії Цін (秦朝, 221–206 рр. до н.е.), другий етап – постханський період (після 220 рр.). У доцінський період і на початку династії Цін розмовна та письмова мова збігалися, тобто те, що прийнято називати «класичною мовою веньянь», відповідало і тогочасній розмовній нормі. За часів Конфуція (孔子) існувала велика кількість окремих царств, тому мову було важко уніфікувати, а «витонченою мовою» (雅言) прийнято було вважати мову Лояна (洛阳), столиці царства Чжоу (周朝, 1046–221 рр. до н.е.). Конфуцій був вихідцем із князівства Лу (鲁国, X ст. – 256 р. до н.е.), тож мова, якою він писав і розмовляв, вважалася простонародною, звичайною, тобто не витонченою.

Різка й остаточне відділення письмової мови від розмовної відбулося у постханський період: розмовна мова швидко розвивається та зазнає змін, зумовлених історичними та геополітичними змінами, а письмова мова веньянь лишається беззмінною і стає суто письмовою.

Із часом розрив між писемною та розмовною мовою ставав дедалі більшим, а проблема розуміння писемної мови, її відокремленості від розмовної набувала все більшої гостроти. До династії Сун (宋朝, 960–1279 рр.), упродовж багатьох віків розвитку китайської культури та літератури всі письмові твори було записано мовою веньянь, а вплив розмовної мови було зведено до мінімуму.

За династії Сун починається становлення та розквіт міської, можна навіть сказати світської культури, що збільшує вплив розмовної мови на писемну: в XI ст. виникає жанр новел *хуабень* (话本), написаних на світську тематику [14, с. 54]. Як можна зрозуміти навіть із назви, ці новели було написано розмовною мовою. Поява новел *хуабень* зробила «мовну революцію або мовний переворот»: відтоді до письмової мови починають додаватися багато елементів розмовної (синтаксис, лексика). За династії Юань (元朝, 1271–1368 рр.) писемна мова ще більше наблизилася до розмовної завдяки розквіту драматургії [14, с. 69]: мова театральних персонажів, що звучить зі сцени, повинна була стати зрозумілою та менш архаїзованою для широких кіл глядачів. Тоді розмовна та письмова мови утворюють новий різновид писемної мови байхуа [14, с. 134]. Починаючи із XIII ст. у наступні століття, включно зі початком XX ст., мова байхуа стає мовою таких прозаїчних жанрів

літератури, як п'єси, новели, романи, але навіть із великою кількістю розмовних елементів, мова байхуа усе одно містить значну частину елементів із веньянь [15, с. 172]. Через те, що мова байхуа відображала у текстах розмовну мову певного часового періоду, вона активно вбирала та зафіксувала зміни, пов'язані з лексикою, граматиною та структурною побудовою тексту. До того ж для мови байхуа існував ще один додатковий чинник, який впливав на зміни цієї письмової мови: велика кількість діалектів, що у всі періоди існували на території Китаю. Тож структура байхуа упродовж усього часу її існування ніколи не лишалася сталою, а змінювалася, відображаючи певні історичні, соціокультурні зміни. Тексти, записані цією мовою, можуть дати лінгвістам багато інформації про певний історичний період.

Окреслимо загальні особливості мов веньянь (文言) і байхуа (白话). З появою двох літературних письмових мов у тогочасному Китаї одразу виникає розподіл письмових текстів на «високу» та «низьку» [16, с. 395]. Критеріями для цього розподілу була тематика тексту, саме від неї залежав вибір мови для запису тексту та визначалася належність тексту до «високої» чи «низької» літератури. «Висока література» записувалася мовою веньянь і висвітлювала тематику служіння державі, імператору, почуття обов'язку перед державою, суспільством, героїзм, філософське переосмислення буття та ін. Тематика, якої не повинно бути взагалі у високій літературі, – це тематика кохання, еротизм, побутові, сімейні стосунки та проблеми тощо. «Високу літературу» Китаю до XX ст. можна поділити на такі різновиди: історичні тексти, релігійно-філософські тексти, політичну публіцистику та ін.

«Низька література», для запису якої використовували байхуа, – це романи, драми, новели, вірші: усе, що висвітлювало тематику кохання, еротизму, сімейних стосунків і конфліктів.

Першими носіями кодифікації Стародавнього Китаю виступають словники «Ер Я», «Фань Ен», «Ши Мін», «Шовень», на прикладі цих словників можна побачити, що форми кодифікації мають велику варіативність.

Тому становлення мовної норми у літературній мові веньянь можна охарактеризувати як процес:

– відбору прийнятного (для освіченої верхівки) варіанту;

– кодифікації граматичних правил і лексики у підручниках із конфуціанських канонів, словниках, літературознавчих трактатах, віршах (у китайській філологічній традиції вірші виступають носіями та розповсюджувачами кодифікації);

– поширення прийнятої норми (шляхом переходу на неї у текстах всіх стилів і напрямів);

– постійного повернення до прийнятої норми через аллюзії;

– кодифікації мови веньянь, нерозривно пов'язаної із прескриптивізмом.

Зміни у кодифікації ставалися через:

– вплив письменників (поети доби Тан);

– зовнішні фактори соціальних змін (завоювання, заколоти та ін.);

– внутрішні фактори соціальних змін (зміни філософських концепцій у конфуціанстві, зміну політичного курсу та ін.).

Мовна норма стихійно складалася завдяки внутрішньолінгвістичним явищам, на протигагу їй кодифікація була усвідомленою і цілеспрямованою діяльністю лінгвістів щодо фіксації та поширення мовних норм; систематично складалися звіти про мову, особливо про її граматику та словниковий запас – це завдання часто виконується, коли мова записується вперше, але може також застосовуватись, коли мова розробляє стандартну форму, або після періоду значних змін, як у випадку з монгольським завоюванням Китаю часів династії Юань і хоча воно часто делегується академії або спеціальному органу, проте здебільшого виконується окремими дослідниками.

Принципи відбору кодифікації у мові веньянь можна розділити на прескриптивізм і пуризм. Прескриптивізм розглядає мову веньянь як «канонічну мову», «мову освічених людей», тож «правильність», властиву їй від самого моменту

створення, треба шанувати незмінною (присутні елементи пуризму). Оскільки ця мова вважалася взірцевою, правильною, то на протигагу їй мова байхуа як розмовна мова повинна була орієнтуватися на мовні норми веньяню, а не навпаки. Пуризм – це течія, яка вважає, що мова потребує захисту від зовнішнього впливу, який може змусити її змінитися. Пуристи проявляють консервативність у питаннях мови, наполягають на авторитеті словників, граматик та інших посібників. Прийняті ще на початку формування (IV–V ст. до н.е.) мовні канони веньянь вважалися взірцевими, тож будь-яке відхилення від них сприймалося негативно, а на мову веньянь навмисно заповітали будь-якому впливу розмовної мови.

Висновки. Аналіз дослідженого матеріалу вказує на те, що необхідність тлумачення конфуціанських канонів дала початок традиції кодифікації мови веньянь. Упродовж усієї історії кодифікації лексики фіксувалася та досліджувалася лише лексика конфуціанських канонів. Носіями кодифікації є такі словники, як «Ер Я», «Шо вень цзе цзи», «Фань ен», «Ши Мін» та ін., починаючи з династії Суй і Тан означені вище словники також самі стають предметом дослідження екзегези, їх включають до конфуціанських канонів, що продовжує лексикографічну традицію кодифікації мови веньянь новими працями. З огляду на відсутність лексикографічних праць і дослідницьких робіт, присвячених суто лексичній кодифікації байхуа, це питання потребує детального розгляду й аналізу в наступних працях.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Пилинський М.М. Мовна норма і стиль. Київ : Наук. думка, 1976. 288 с.
2. Ingvald Einar. The Ecology of Language. Stanford : Stanford University Press, 1972. 366 с.
3. Мацюк Г.П. Формування теорії кодифікації в українському мовознавстві першої половини XIX ст. *Філологічні науки. Вісник Миколаївського державного університету*. 2004. № 7. С. 83–96.
4. Виноградов В. Проблемы русской стилистики. Москва : Высшая школа, 1981. 320 с.
5. Караулов Ю.Н. Лингвистическое конструирование и тезаурус литературного языка. Москва : Наука, 1981. 367 с.
6. Алимбиева Л.В. Аксессуары принципы кодификации лексических единиц. *Поволжский педагогический вестник*. 2019. № 2 (23). С. 38–43.
7. Струганець Л.В. Динаміка лексичних норм української літературної мови XX століття. Тернопіль : Астон, 2002. 352 с.
8. Шерех Ю. Нарис сучасної української літературної мови. Мюнхен : Наукове Товариство ім. Шевченка, 1951. 402 с.
9. Lerer Seth. The History of the English Language Lecture. London : The Teaching Company, 2008. 113 p.
10. Finegan E. Language: Its Structure and Use. Belmont (CA) : Thomson Wadsworth, 2007. 611 p.
11. Lowth Robert. A Short Introduction to English Grammar: With Critical Notes. the Third Edition. Farmington Hills (MI) : Gale Ecco, 2018. 150 p.
12. Joseph Priestley. The Rudiments of English Grammar, 1761. Newcastle : Scolar Publishers, 1969. 92 с.
13. Barber Charles. The Story Of Language. London : Pan Books, 1964. 288 с.
14. 张再峰. 中州韵和湖广音: 中国戏剧. 北京: 首都教育出版社, 2011. 204 с.
15. 张中行. 文言与白话. 黑龙江: 黑龙江出版社, 1988. 390 с.
16. Малявин В.В. Китайская цивилизация. Москва : Издательство «Астрель», 2000. 632 с.